

Historic Urban Landscape, the Main Concept and Approach of Conservation Discourse in Current Century

Mahnaz Ashrafi¹, Amir Mohammad Moazezi Mehr-e-Tehran^{2*}

1. PhD in Architecture, Department of Historical City, Faculty of Research Institute of Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran
2. Assistant Professor, Department of Conservation of Architectural Heritage, Imam Khomeini International University, Ghazvin, Iran

Article Info

Original Article

Received: 2020/09/19;

Accepted: 2020/11/11;

Published Online 2020/12/10

 10.30699/athar.40.4.304

Use your device to scan
and read the article online

Corresponding Author

Amir Mohammad Moazezi Mehr-e-Tehran

Assistant Professor, Department of Conservation of Architectural Heritage, Imam Khomeini International University, Ghazvin, Iran

Email:

a.moazezi@yahoo.com

ABSTRACT

Nowadays, the rhythm of "change" in cities has been intensified and the serious challenges and problems in historic cities have become more and more. Responding to this situation, the Historic Urban Landscape (HUL) approach has been proposed by international institutions which is reflected in the reference documents of Conservation discourse. HUL by acknowledging the "dynamic and changing nature of cities" and emphasizing the need for "change management", sheds light on facing the challenges and complexities of managing and conservation of historic cities. Despite the numerous historic cities with valuable contexts in Iran, this approach has not been well considered, especially in policy making, practice and designing integrated management frameworks.

Therefore, the present article intends to explain the concept-approach of the HUL and its key principles, and introduce a process to identify, evaluate, conserve and manage historic urban landscapes based on analyzing the UNESCO Recommendation that was published in 2011. According to the current problems in the management of historical cities in Iran, (e.g., the conflict between conservation and development at different levels), proposed process can be effective in guiding the dynamic nature of the cities and conserve of HUL continuity.

Keywords: Historic urban landscape, Vienna memorandum, UNESCO, Change management

Copyright © 2020. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Ashrafi M, Moazezi Mehr-e-Tehran A. M. (2019). Historic Urban Landscape, the Main Concept and Approach of Conservation Discourse in Current Century. *Athar*. 40 (4), 304-316

مقاله مروری - ترویجی

منظر شهری تاریخی؛ مفهوم - رویکرد قرن بیست و یکمی گفتمان حفاظت

مهناز اشرفی^۱، امیرمحمد معززی مهر طهران^{۲*}

۱. عضو هیئت علمی، گروه بافت شهر تاریخی، پژوهشکده بناها و بافت‌های تاریخی - فرهنگی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران
۲. استادیار، گروه مرمت و احیای بناهای تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران

اطلاعات مقاله	خلاصه
دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۲۹ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۲۱ انتشار آنلاین: ۱۳۹۹/۰۹/۲۰	بیش از یک دهه است که مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی در پی شدت یافتن ضرابهنگ «تغییر» در شهرها و بروز آسیب‌ها و معضلاتی جدی در شهرهای تاریخی، از سوی نهادهای بین‌المللی مطرح و در اسناد مرجع گفتمان حفاظت منعکس شده است؛ مفهوم-رویکردی که با تصدیق «ماهیت پویا و در حال تغییر شهرها» و تأکید بر لزوم «مدیریت تغییر»، دریچه‌ای نو در مواجهه با چالش‌ها و پیچیدگی‌های مدیریت و حفاظت از شهرهای تاریخی گشوده است. با این حال در ایران با وجود شهرهای تاریخی متعدد با بافت‌های ارزشمند، توجه شایانی به این مفهوم-رویکرد، به‌ویژه در ساحت عمل و در هدایت سیاست‌ها و طراحی چارچوب‌های مدیریتی یکپارچه و فراگیر نشده است. بر این اساس، مقاله حاضر با رجوع به منابع و اسناد مرتبط، علاوه بر تبیین و تشریح مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی و اصول کلیدی آن، با تحلیل توصیه‌نامه ۲۰۱۱ یونسکو، فرایندی را به‌منظور شناسایی، ارزیابی، حفاظت و مدیریت منظرهای شهری تاریخی معرفی کرده است. این فرایند با توجه به مشکلات کنونی در مدیریت شهرهای تاریخی ایران، از جمله تقابل حفاظت و توسعه در سطوح مختلف می‌تواند در هدایت ذات پویای شهر در مسیر حفظ و تداوم منظر شهری تاریخی مؤثر باشد؛ فرایندی که با نگاهی جامع، همه منابع و ارزش‌های موجود را در نظر می‌گیرد و با تأکید بر برنامه‌ریزی مشارکتی زمینه شراکت و مدیریت از سطوح محلی تا کلان را مهیا می‌کند. همچنین آسیب‌پذیری هریک از ارزش‌های میراثی را با مذاقه بر تغییرات و تحولات در کل شهر مدنظر قرار می‌دهد و در نهایت اقدامات مورد نیاز را با توجه توأمان به دو امر حفاظت و توسعه اولویت‌بندی می‌کند.
نویسنده مسئول: امیرمحمد معززی مهر طهران استادیار، گروه مرمت و احیای بناهای تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران پست الکترونیک: a.moazezi@yahoo.com	کلیدواژه‌ها: منظر شهری تاریخی، یادداشت وین، یونسکو، مدیریت تغییر
<p>حق کپی‌رایت انتشار: این نشریه دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (باز ترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.</p>	

مقدمه

که چندی بعد در منشور آتن^۱ مدنظر قرار گرفت (Azpeitia, Santander et al., 2018, P. 1): «کنفرانس توصیه می‌کند که در ساختن بناها، مشخصات و ریخت کالبدی شهر، به‌ویژه در مجاورت نزدیک بناهای کهن، در نظر گرفته شوند و برای همین یادمان‌هاست که محیط باید موضوع تدبیرهایی خاص واقع شود. احترامی به همین میزان باید به برخی از منظرها، که دارای وجهی شاعرانه و الهام‌بخش‌اند گذارده شود» (بند هفتم از

برای مدت‌ها، میراث و منظر، اصطلاحاتی بی‌ارتباط با هم تلقی می‌شدند؛ به طوری که یک بنای تاریخی، به‌عنوان پدیده‌ای کاملاً مجزا از محیط پیرامونی‌اش در نظر گرفته می‌شد. تا اینکه Giovanni در دهه‌های نخستین قرن بیستم برای نخستین بار با طرح مفهوم احترام به محیط شکل‌گیری یک اثر (بنا)، همچنین ضروری دانستن توجه به آثار معماری خرد و مراکز تاریخی، بر ارتباط این دو مفهوم با یکدیگر تأکید کرد. موضوعی

1. The Charter of Athens (1931)

وضعیت محیط اطراف آن را نیز ایجاب می‌کند. وقتی یک محیط و بافت قدیمی و اصیل در پیرامون بنای تاریخی موجود باشد، سعی در حفظ این بافت ضروری است» (ICOMOS, 1964, Art 6). «بنا از محیط و موقعیتی که در آن ساخته شده و از مراحل تاریخی که آن را به وجود آورده جدا نیست» (ICOMOS, 1964, Art 7).

از این دوره به بعد، توجه به سایت‌های تاریخی در ارتباط با محیط پیرامونی‌شان (محیطی که در آن، واقع و یکپارچه شده‌اند) در بیشتر اسناد دیده شد؛ به طوری که در دهه ۷۰ میلادی پیروی از این نگرش در مواردی مانند کنوانسیون حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی جهانی (۱۹۷۲)، منشور اروپایی میراث معماری^۳ در آمستردام^۴ (۱۹۷۵)، توصیه‌نامه ناپروبی (۱۹۷۶) و کنفرانس کیوتو^۵ (۱۹۷۷)^۶ مشاهده و در دهه ۸۰ میلادی در منشور بین‌المللی حفاظت از شهرها و نواحی شهری تاریخی (منشور واشنگتن - ۱۹۸۷ م) دنبال شد (Azpeitia Santander et al. 2018, PP. 1-2).

در ادامه روند تکامل نگرش به امر حفاظت، سال ۲۰۰۰ دو سند اساسی دیگر که از اهمیت ویژه‌ای نیز برخوردارند، منتشر شد. سند نخست منشور کاراکو^۷ است که البته با وجود اهمیت محتوایی برخی مفاد آن (بند های ۸ و ۹)^۸، به قدر کافی شناخته شده نیست- شاید به دلیل اینکه منحصر به محدوده

کالبدی برآمده از گذشته مشروط شده‌اند و به‌عنوان بازنمایی سیر تکامل (فرگشت) مردمان قابل تشخیص‌اند». در این تعریف، مراد از مناطق تاریخی تنها محدود به محیط ساخته شده مانند ساختمان‌ها، میدان‌های شهری، مجسمه‌ها، قوس‌ها و... نمی‌شود، بلکه فرهنگ غیرمادی یعنی مردم، سبک و سنت زندگی آنها، فعالیت‌های تولیدی، اعتقادات و مناسک شهری را نیز دربرمی‌گیرد (Scarpaci, 2005, P. 10).

7. The Krakow Charter

۸. «شهرها و روستاهای تاریخی، در مجموعه سرزمینی خود، بخش مهمی از میراث جهانی ما را نشان می‌دهند که باید در فرایند تکامل و تغییر پیوسته، با ساختارها، فضاها و عوامل انسانی خود، به‌عنوان یک کل دیده شوند. حفاظت در بستر شهری با ترکیبی از ساختمان‌ها و فضاهای باز مواجه است، که یا بخشی از یک ناحیه شهری یا کل یک سکونتگاه روستایی یا شهری را دربرمی‌گیرد که شامل ارزش‌های ناملموس است. در این بستر، اقدام بر مبنای رجوع به شهر در کلیت ریخت‌شناسانه، عملکردی و ساختاری آن، به‌عنوان بخشی از قلمرو و منظر پیرامونی و محیطی‌اش تعریف می‌شود. ساختمان‌هایی که نواحی تاریخی را تشکیل می‌دهند، ممکن است اهمیت معماری خاصی نداشته باشند، اما باید از آنها به دلیل وحدت ارگانیک و ابعاد و مشخصه‌های متمایزشان به‌عنوان مؤلفه‌های ارتباط‌دهنده صیانت شود» (منشور کاراکو- بند ۸).

قطعنامه آتن برای مرمت) (Falamaki, 2006, P. 302). با وجود تصریح اهمیت محیط پیرامونی یادمان‌ها در منشور آتن، جریان حفاظت در گام‌های نخستین بیشتر بر حفاظت از بنای منفرد تأکید دارد، اما با گذشت بیش از سه دهه و پشت سر گذاشتن روندی تکاملی، توصیه‌های مربوط به صیانت از زیبایی و ویژگی‌های مناظر و سایت‌ها در سال ۱۹۶۲ از سوی یونسکو مطرح و برای نخستین بار به‌صراحت به مفهوم «منظر شهری» ارجاع داده شد (UNESCO, 1962, Point 5): «حمایت^۱ نباید به سایت‌ها و مناظر طبیعی محدود شود، بلکه باید به مناظر و مکان‌هایی گسترش یابد که شکل‌گیری تمام آن یا بخشی از آن کار انسان است؛ بنابراین باید مقررات ویژه‌ای در نظر گرفته شود تا از برخی مناظر شهری و مکان‌هایی که به‌طور کلی بیشترین خطر را دارند، محافظت شوند».

پس از آن در منشور ونیز^۲ به‌موجب تعریفی از یادمان تاریخی و با تعمیم بینش حفاظت از بناهای منفرد به مجموعه‌ها، زمینه‌ها، مناظر و همچنین فضاهای بین بناها و فضاها شهری، این روند تکاملی دنبال و موج جدید تثبیت شد: «مفهوم یادمان تاریخی نه تنها شامل ساخته‌های منفرد معماری است، بلکه فضای شهری و مناظری را که شاهد گویایی از یک تمدن خاص، از یک تحول مشخص و از یک حادثه تاریخی است شامل می‌شود» (ICOMOS, 1964, Art 1). «نگهداری یک بنای تاریخی، حفاظت

1. Protection
2. The Charter of Venice (1964)
3. The European Charter of the Architectural Heritage
۴. پس از آن در ابتکاری که از سوی شورای اروپا صورت گرفت، منشور اروپایی میراث معماری در آمستردام، توجهات را به تعدادی از ساختمان‌ها در شهرهای قدیمی و روستاهای با هویت در بستر انسان‌ساخت و طبیعی آنها جلب کرد. همچنین به‌منظور مواجهه با چالش‌هایی که این مجموعه‌ها با آنها روبه‌رو هستند، مفهوم «حفاظت یکپارچه - Integrated Conservation» را معرفی کرد که در آن ضمن توجه همه‌جانبه به طیف متنوعی از ارزش‌ها اعم از اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به تعمیم قلمرو حفاظت در بسترهای سیاسی، برنامه‌ریزی و آموزشی پرداخته (Larkham, 1999) و سبب شروع نگرش جدیدی در حفاظت شد. مفهوم حفاظت یکپارچه دستیابی به موفقیت واقعی برای حفاظت را هم‌زمان با افزایش آگاهی و نگرانی درباره محیط‌زیست و محیط طبیعی، در گرو حمایت‌های فنی، مالی، اجرایی و قانونی، بر پایه همکاری همه‌جانبه همه ذی‌مدخلان اعم از عمومی و خصوصی معرفی و بر مسئولیت قدرت‌های محلی و مشارکت شهروندان در امر حفاظت تأکید می‌کند.
5. The Quito Colloquium
۶. مناطق تاریخی (Historic Districts) در این کنفرانس این‌گونه تعریف شده است: «محدوده‌های سکونتی برای زندگی که به‌وسیله ساختارهایی

در حالی که ذات پویای شهرها و وضعیت پیش‌بینی‌نشده جوامع، بیش‌ازپیش بر ضرورت توجه به چنین بینشی در حفاظت شهری صحنه می‌گذارد. بر این اساس در مقاله حاضر ضمن تبیین و تشریح مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی و اصول کلیدی آن، فرایند تحقق و کاربردی عملیاتی آن با استناد به توصیه‌نامه ۲۰۱۱ یونسکو نیز به‌عنوان هدف مقاله معرفی شده است.

روش بررسی

هدف اصلی مقاله حاضر تبیین و تشریح مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی و در نهایت معرفی فرایندی برای کاربردی عملیاتی آن در مدیریت شهرهای تاریخی ایران، براساس توصیه‌نامه ۲۰۱۱ یونسکو است؛ از این رو نخست با شناسایی اسناد و مدارک مرتبط و دردسترس، اطلاعات لازم به‌کمک روش کتابخانه‌ای و مطالعه اسنادی به دست آمد. پس از بررسی اطلاعات و دسته‌بندی آنها، توصیف و ارائه صورت‌بندی مستدلی از ویژگی‌ها و وجوه مختلف کلیدواژه اصلی پژوهش صورت گرفت. در این مسیر، اسناد بین‌المللی منتشرشده توسط یونسکو و ایکوموس، به‌عنوان منابع اصلی مدنظر قرار گرفت و ارائه مطالب بر آن اسناد استوار شد.

شکل‌گیری مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی

نقطه شروع و شکل‌گیری منظر شهری تاریخی، کنفرانس بین‌المللی «میراث جهانی و معماری معاصر - مدیریت منظر شهری تاریخی»^۴ است که در وین، در ماه می سال ۲۰۰۵ برگزار شد^۵ (Martini, 2013). این کنفرانس به‌دنبال اجرای پروژه وین-میته^۶ شکل گرفت^۷ و در آن سندی با عنوان

(Taghvaei & Fadae nejad, 2018) (Poorbahador & Fadae nejad, 2016) & Motahari Rad, 2014)

4. "World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape"

۵. «منظر شهری تاریخی» مفهومی جدید نیست؛ به‌طوری‌که واژه منظر شهری (Urban Landscape) به‌صورت غیررسمی به‌عنوان بخشی از تعریف یک سکونتگاه که سازنده شکل بستر است استفاده می‌شده است (Jokilehto, 2007).

6. Wien-Mitte

۷. در این پروژه قرار بود چهار برج، هر یک به ارتفاع ۱۰۰ متر خارج از حریم پرامونی محدوده تاریخی شهر بنا شود. آغاز اجرای این پروژه در سال ۲۰۰۳، اعتراضات بسیاری را به‌دنبال داشت و منجر به این شد که شهرداری وین ارتفاع این برج‌ها را به ۶۰ متر که برابر با ارتفاع بلندترین ساختمان موجود شهر بود، محدود کند، اما با وجود این اعتراض‌های بی‌شمار، اجرای برج تا ارتفاع ۸۷ متر ادامه یافت و در این ارتفاع باقی ماند تا نمونه‌ای از اشتباه

اروپایی است- و سند دوم نیز کنوانسیون منظر شورای اروپاست که به‌عنوان سندی کلیدی طی آن از دول اروپایی خواسته شد تا «منظر را در سیاست‌های برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و همچنین سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی، زراعی، زیست‌محیطی و فرهنگی ادغام کنند» (Council of Europe, 2000, Art 5).

در نهایت مفهوم «منظر شهری تاریخی»^۱ که این مقاله به‌دنبال معرفی آن است، با کنفرانس بین‌المللی «میراث جهانی و معماری معاصر» در پایتخت اتریش، در سال ۲۰۰۵ مطرح و به آن توجه شد. پس از طرح اولیه این مفهوم، نشست‌ها، جلسات کارشناسی و کنفرانس‌های متعددی برگزار شد و گزارش‌ها و اسناد مختلفی شکل گرفت تا اینکه تعریف نهایی مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی در سال ۲۰۱۱ در توصیه‌نامه پاریس مطرح شد. در سال‌های اخیر، توجه به این مفهوم-رویکرد، در ادامه سیر تکامل گفتمان حفاظت شهری ادامه یافته است و همچنان پس از توصیه‌نامه پاریس، جلسات و گردهمایی‌های مختلفی برای تدقیق و تعمیق آن برگزار می‌شود.^۲ این مفهوم-رویکرد به‌عنوان پیش‌متأخر گفتمان حفاظت، به‌دنبال ضرورت شکل‌گیری چارچوبی برای حفاظت و مدیریت شهرهای تاریخی و کاهش تقابل میان رویکردهای حفاظت و توسعه است (Poorbahador & Fadae nejad, 2018, P. 64) و در سطح بین‌المللی توجه بسیاری به آن شده است (برای اطلاع رجوع شود به Bandarin & Van Oers, 2012; Martini, 2013; Van Oers & Haraguchi, 2013)، اما در ایران با وجود شهرهای متعدد با بافت‌های تاریخی ارزشمند، توجه شایانی به مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی در ساحت عمل نشده^۳ و از آن در هدایت سیاست‌ها و طراحی چارچوب‌های مدیریتی یکپارچه و فراگیر استفاده نشده است؛

«مناظر به‌عنوان میراث فرهنگی، ناشی از تعامل طولانی‌مدت انسان، طبیعت و محیط کالبدی در جوامع مختلف است. آنها گواهی بر روابط در حال تحول جوامع، افراد و محیطشان هستند. در این بستر، حفاظت و توسعه بر ویژگی‌های انسانی و طبیعی و ادغام ارزش‌های مادی و نامحسوس متمرکز است» (منشور کاراکو- بند ۹).

۱. Historic Urban Landscape

۲. برای مثال می‌توان به بیانیه ساوانا یا نشست تخصصی در چین اشاره کرد که با موضوع «کاربردی منظر شهری تاریخی در چین» (Applicable of HUL Applicable in China 2012) برگزار شد (Savannah Declaration, 2013).

۳. تاکنون پژوهشگران و متخصصان داخلی طی سال‌های اخیر پژوهش‌های گوناگونی انجام داده‌اند؛ از جمله:

(Alizadeh & Khanmohammadi, 2013) (Andaroodi & Taqipour Anari, 2018) (Eshrati & Fadae nejad, 2015) (Farahani, 2016) (Heidari, Bahrami, Safi, & Hazrat,

شناخت و مدیریت کل‌نگر محدوده‌های واجد ارزش شهری و راهکاری برای حفظ کیفیت محیط‌زیست انسان، افزایش بهره‌برداری کارا و استفاده پایدار از فضاهای شهری، در عین پذیرش ویژگی پویایی آن و تقویت تنوع اجتماعی و عملکردی مدنظر قرار گرفت. با توجه به اهمیت یادداشت وین (۲۰۰۵) و توصیه‌نامه یونسکو (۲۰۱۱) در تبیین و تعریف مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی، در ادامه با تمرکز بر این دو سند ضمن معرفی و تشریح بیشتر هریک از آنها، به ارائه اصول کلیدی مفهوم-رویکرد متأخر گفتمان حفاظت پرداخته شده است.

منظر شهری تاریخی و یادداشت وین

همان‌گونه که اشاره شد، خاستگاه تعریف منظر شهری تاریخی را باید یادداشت وین دانست؛ سندی که شروع‌کننده فرایند بازنگری در رویکردهای پیشین حفاظت بود و کمک شایانی به توجه گسترده به موضوع زمینه‌گرایی معماری معاصر در نواحی تاریخی شهری کرد. همچنان تلاش کرد تا پاسخی برای معمای توسعه شهری و حفاظت در نواحی تاریخی شهرها ارائه کند. این یادداشت، علاوه بر تعریف مفهوم منظر شهری تاریخی، به دنبال ترویج «رویکرد یکپارچه پیونددهنده میان معماری معاصر، توسعه شهری پایدار و یکپارچگی منظر، مبتنی بر بستر و الگوهای تاریخی موجود^۶ است» (UNESCO, 2005, Art 5). مفهوم منظر شهری تاریخی- که مانند ابزاری مفید در ترکیب بسیاری از رویکردهای جدیدی که از سال ۱۹۷۶ توسعه داده شده، عمل کرده است- در یادداشت وین «به مجموعه‌ای کلی از گروه ساختمان‌ها، ساختارها و فضاهای باز در زمینه اکولوژیکی و طبیعی‌شان اشاره دارد» (UNESCO, 2005, Art 7) و «... فراتر از اصطلاحات سنتی مراکز تاریخی، مجموعه‌ها یا محوطه‌ها، که بیشتر در منشورها و قوانین حفاظت استفاده می‌شود، مفهوم منظر شهری تاریخی، زمینه‌های منظر و سرزمینی وسیع را نیز شامل می‌شود»

«یادداشت وین»^۱ به تصویب رسید که اولین گام برای تعریف جدیدی از معیارها و اصول بین‌المللی در موضوع شهرهای تاریخی و حفاظت منظر شهری است. در جولای همان سال، یادداشت وین در بیست‌ونهمین جلسه از کمیته میراث جهانی در دوربان^۲ آفریقای جنوبی دنبال شد. این اصطلاح بعدها به‌طور رسمی در «اعلامیه یونسکو درباره حفاظت از مناظر شهری تاریخی»^۳ در پانزدهمین مجمع عمومی کشورهای عضو کنوانسیون میراث جهانی که در اکتبر ۲۰۰۵ در پاریس برگزار شد، به تصویب رسید.

پس از آن، با استناد به یادداشت وین، مرکز میراث جهانی فرایند تجدیدنظر در اسناد موجود، به‌ویژه «توصیه‌نامه یونسکو در سال ۱۹۷۶ درباره صیانت و نقش معاصر مناطق تاریخی» را آغاز کرد. موضوع یادداشت وین که به یکی از بحث‌برانگیزترین موضوعات روز تبدیل شده بود، بسیاری از مرتبطان به این حوزه را به اظهارنظر درباره محاسن و معایب آن وادار کرد. به دنبال این، چندین نشست کارشناسی منطقه‌ای و طرح‌ریزی در این باره برگزار شد.^۴ هم‌زمان با این تلاش‌های منطقه‌ای، مرکز میراث جهانی یونسکو که از سال ۲۰۰۶ (یک سال پس از کنفرانس وین) درصدد تهیه توصیه‌نامه‌ای برای منظر شهری تاریخی بود، سرانجام در سال ۲۰۱۱ موفق به تهیه آن شد. در نوامبر آن سال نیز در سی‌وششمین نشست کنفرانس عمومی یونسکو این توصیه‌نامه با عنوان «توصیه‌نامه منظر شهری تاریخی»^۵ طرح شد و به اتفاق آرا به تصویب رسید. بر این اساس رویکردی جامع و یکپارچه برای شناسایی، ارزیابی، حفاظت و مدیریت از منظرهای شهری تاریخی درون چارچوب توسعه پایدار فراهم شد. پس از آن در نشست‌ها، بیانیه‌ها و اسناد مختلفی به موضوع منظر شهری تاریخی پرداخته شد که در همه این اسناد، رویکرد منظر شهری تاریخی به‌عنوان رویکردی نوین در

5. Recommendation on The Historic Urban Landscape
۶. تأکید بر بستر و الگوی تاریخی در این بند، به‌معنای بازگشت به گذشته و الگو برداری از معماری تاریخی نیست؛ چنانچه در بند ۲۱ همین سند تصریح می‌شود که «... باید از طراحی ساختمان‌هایی با اشکال تاریخی اجتناب شود؛ زیرا این طراحی‌ها در واقع تکذیب هر دو دوره تاریخی و معاصر است. از نگاه تاریخی نباید چیزی تعویض شود و بخش‌های تاریخی باید اصیل و خوانا باشد؛ چراکه هدف نهایی حفاظت و مداخله در این بخش، تداوم فرهنگ با وجود معاصر سازی است» (Riyahi moghadam, 2012, P. 21).

شهرسازی و بدترین اقدام شهری به شمار آید (Farahani, 2016; Martini, 2013).

1. VIENNA Memorandum
2. Durban
3. The UNESCO Declaration on the Conservation of Historic Urban Landscapes
۴. از جمله می‌توان به بیانیه بیت‌المقدس (۲۰۰۶)، سمینار منطقه‌ای منظر شهری تاریخی در اروپای شرقی و مرکزی (۲۰۰۷) و توصیه‌نامه زنگبار Zanzibar Recommendation, 2009; اشاره کرد (UNESCO, 2005).

توسعه پایدار فراگیر است (UNESCO, 2011, Art 10). در مقدمه توصیه‌نامه، میراث شهری «یک لایه‌بندی تاریخی از ارزش‌ها تعریف شده که از فرهنگ‌های متوالی و انباشتی از سنت‌ها و تجربه‌ها به وجود آمده است». این توصیه‌نامه با تصدیق «ماهیت پویای (در حال تغییر) شهرها» بیان می‌کند که توسعه کنترل‌نشده «ممکن است سبب تکه‌تکه شدن و فرسوده شدن میراث شهری شود و تأثیرات عمیقی بر ارزش‌های جامعه، در سراسر جهان بگذارد». همچنین «حمایت از میراث طبیعی و فرهنگی را ضروری برمی‌شمرد و بر ادغام راهبردهای حفاظت، مدیریت و برنامه‌ریزی نواحی شهری تاریخی در فرایندهای توسعه محلی و برنامه‌ریزی شهری تأکید دارد» (UNESCO, 2011, 1).

توصیه‌نامه منظر شهری تاریخی یونسکو، اصول توسعه پایدار را با تأکید بر «تدارک دیدن برای محافظت از منابع موجود، حمایت فعالی از میراث شهری و مدیریت پایدار آنها به‌عنوان منابع تجدیدناپذیر» دنبال می‌کند (UNESCO, 2011) و بر «نیاز به ادغام و یکپارچه‌سازی بهتر راهبردهای حفاظت میراث شهری در اهداف بزرگ‌تر توسعه پایدار فراگیر در راستای محافظت و ارتقای کیفیت محیط‌زیست انسانی تأکید دارد. همچنین رویکرد منظر را برای تعیین، حفاظت و مدیریت نواحی شهری درون بافت شهری وسیع‌تر با در نظر گرفتن ارتباط درونی فرم‌های کالبدی‌شان، ارتباطات و سازمان فضایی آنها، بستر و مؤلفه‌های طبیعی و ارزش‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی‌شان پیشنهاد می‌کند» (UNESCO, 2011, Art 5).

رویکرد منظر شهری تاریخی در این توصیه‌نامه مانند یادداشت وین^۴ بر اهمیت توجه به ذی‌مدخلان متنوع از جمله بازیگران بخش‌های عمومی و خصوصی، ذی‌نفعان و ذی‌نفوذان محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در فرایند توسعه شهری تأکید دارد (UNESCO, 2011, Art 6). این توصیه‌نامه که نتیجه حدود هشت سال بحث و گفت‌وگو درباره موضوع حفاظت و توسعه منظر شهری تاریخی است، تعریفی از این مفهوم ارائه می‌دهد که بسیار گسترده‌تر و منظم‌تر از تعاریفی

(UNESCO, 2005, Art 11). به عبارت دیگر، این مفهوم، معنایی فراگیر و ویژه از یک سیر تحول تدریجی پیدا می‌کند. این مفهوم علاوه بر اینکه شرایط محیطی و توپوگرافی فرایند تکامل و تغییر را دربرمی‌گیرد، ارزش‌های اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی مربوط به جوامع را نیز نشان می‌دهد (UNESCO, 2005, Art 12)؛ بنابراین تعریف منظر شهری تاریخی، در مقایسه با یک «ناحیه تاریخی»^۱، دلالت‌ها و معانی فضایی گسترده‌تری را شامل می‌شود. این مفهوم نه تنها «بافت شهری»^۲ را دربرمی‌گیرد، بلکه به پیرامون یک سایت شهری شامل هر «محور بصری»^۳ از خود سایت نیز می‌پردازد.

منظر شهری تاریخی در یادداشت وین، برای تأکید بر بی‌توجهی تحولات اجتماعی-اقتصادی معاصر به معیارهای اصالت و یکپارچگی شهرهای تاریخی و منظر آنها تعریف شده است. همچنین پیشنهاد ارتقای کیفیت زندگی را بدون آسیب‌رساندن به ارزش‌های موجود در فرم و بافت شهری تاریخی دارد و بیان می‌کند: «چالش اصلی ساخت‌وساز معاصر در منظر شهری تاریخی، پاسخگویی به پویایی توسعه به‌منظور تسهیل تغییرات اجتماعی-اقتصادی از یک‌سو و هم‌زمان احترام به بستر و منظر میراثی از سوی دیگر است» (UNESCO, 2005, Art 14)؛ بنابراین این یادداشت، تغییر مستمر در عملکرد و ساختار اجتماعی را به‌عنوان بخشی از سنت شهر تصدیق می‌کند و سیاست‌ها و راهبردهایی برای فرایندهای برنامه‌ریزی مناسب با مشارکت نزدیک جوامع و گروه‌های افراد درگیر، پیشنهاد می‌کند (UNESCO, 2005, Art 13).

منظر شهری تاریخی و توصیه‌نامه ۲۰۱۱ یونسکو

تعریف یونسکو در توصیه‌نامه خود در سال ۲۰۱۱ از مفهوم منظر شهری تاریخی نشان می‌دهد این نهاد بین‌المللی «شهر تاریخی» را به‌عنوان یک موجودیت پویا - و نه ایستا - در جایی که قرار است توسعه و حفاظت یکدیگر را پشتیبانی کنند، در نظر می‌گیرد و به‌کمک این توصیه‌نامه به‌دنبال تعریف مبنایی برای یک رویکرد جامع و یکپارچه در شناسایی، ارزیابی، حفاظت و مدیریت مناظر شهری تاریخی درون یک چارچوب

1. Historic Area
2. Urban fabric
3. Visual axes

۴. در بند ۱۳ این سند آمده است که «آینده منظر شهرهای تاریخی ما نیازمند شناخت متقابل نظر و اعتقاد سازندگان، طراحان شهری،

توسعه‌دهندگان شهر، معماران، طرفداران منابع طبیعی و صاحبان املاک، سرمایه‌گذاران و شهروندان است تا با همکاری یکدیگر از میراث شهری خود حفاظت کنند» (Riyahi Moghadam, 2012, P. 21).

روبه‌روست که از یک‌سو فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را به‌دنبال دارد که به ارتقای کیفیت زندگی منتج می‌شود و از سوی دیگر تغییرات بدون کنترل در تراکم و رشد شهری را سبب می‌شود که می‌تواند حس مکان، یکپارچگی بافت شهری و هویت جوامع را تضعیف کند» (UNESCO, 2011, Art 17). بر این اساس رویکرد منظر شهری تاریخی به‌دنبال آن است تا با مدیریت توسعه شهرهای تاریخی به رفاه اجتماع ساکن در آنها کمک کرده و از نواحی تاریخی و میراث فرهنگی آنها به موازات تضمین حضور عملکردهای سکونتی و تنوع اجتماعی و اقتصادی حفاظت کند (UNESCO, 2011, Art 18). این توصیه‌نامه با توجه به محیط‌زیست «خواستار دستیابی به رویکردها و مدل‌های جدید زندگی شهری است که مبتنی بر سیاست‌ها و روش‌های حساس از نظر زیست‌محیطی با هدف تقویت پایداری و کیفیت زندگی شهری باشد» (UNESCO, 2011, Art 19). «چالش‌های کنونی و آینده نیازمند تعریف و اجرای نسل جدیدی از سیاست‌های عمومی در شناسایی و حمایت از لایه‌های تاریخی محیط‌های شهری و ایجاد تعادل میان ارزش‌های طبیعی و فرهنگی آنهاست» (UNESCO, 2011, Art 21). بر این اساس، رویکرد منظر شهری تاریخی بیان می‌دارد که «حفاظت از میراث شهری می‌باید در اقدامات و برنامه‌ریزی‌های سیاستی عمومی ادغام شود و در عین حال بافت شهری وسیع‌تری را دربرگیرد؛ به همین دلیل به‌طور ویژه باید بر هماهنگی این ادغام- ادغام بافت شهری تاریخی و مداخلات معاصر- تأکید شود» (UNESCO, 2011, Art 22). در جدول ۱، خلاصه‌ای از نکات یادداشت وین و توصیه‌نامه یونسکو درباره مفهوم- رویکرد منظر شهری تاریخی آمده است.

است که در اسناد پیش از آن وجود دارد.^۱ «منظر شهری تاریخی نتیجه یک لایه‌بندی تاریخی از ویژگی‌ها و ارزش‌های طبیعی و فرهنگی است که فراتر از مفهوم «مرکز تاریخی» یا «مجموعه‌ای از اجزا» بسط‌یافته و دربرگیرنده بافت شهری گسترده‌تر و مجموعه جغرافیایی آن است» (UNESCO, 2011, Art 8).

«این زمینه گسترده، توپوگرافی، ژئومورفولوژی، هیدرولوژی و عارضه‌های طبیعی یک سایت را دربرمی‌گیرد؛ محیط ساخته‌شده تاریخی و معاصر، زیرساخت‌های روبنایی و زیربنایی، باغ‌ها و فضاهای باز آن، الگوهای کاربری زمین و سازمان فضایی‌اش، ارتباط‌های بصری و ادراکی آن و همه المان‌های ساختار شهری آن را شامل می‌شود. همچنان که در کنار موارد گفته‌شده ارزش‌ها و اعمال اجتماعی و فرهنگی، فرایندهای اقتصادی و ابعاد ناملموس میراث را که برساننده تنوع و هویت هستند نیز دربردارد» (UNESCO, 2011, Art 9).

توصیه‌نامه ۲۰۱۱ یونسکو می‌پذیرد که «رویکرد منظر شهری تاریخی به‌دنبال محافظت از کیفیت محیط‌زیست انسانی، افزایش استفاده پایدار و مولد از فضاهای شهری با تشخیص مشخصه پویایی و تغییرپذیری آنها و ارتقای تنوع عملکردی و اجتماعی است. همچنان که اهداف حفاظت میراث شهری و توسعه اقتصادی و اجتماعی را ادغام می‌کند، خلاقیت و تنوع فرهنگی را نیز به‌عنوان دارایی‌های کلیدی در توسعه اقتصادی، اجتماعی و انسانی مدنظر قرار می‌دهد و ابزاری را برای مدیریت تغییرات اجتماعی و کالبدی فراهم می‌کند تا اطمینان حاصل کند که مداخلات معاصر به‌صورت هماهنگ با میراث صورت می‌گیرد» (UNESCO, 2011, Art 11 & 12). به‌علاوه تصدیق می‌کند که «مناظر شهری تاریخی با طیف وسیعی از فشارهای جدید مانند شهرنشینی و جهانی‌شدن

۱. پس از یادداشت وین (۲۰۰۵)، کاربرد مفهوم «منظر شهری تاریخی» را می‌توان در اسنادی مانند اعلامیه شی‌آن (۲۰۰۵)، سند بیت‌المقدس (۲۰۰۶)، بیانیه کنفرانس پترزبورگ و بیانیه کنفرانس آلیندا مشاهده کرد.

جدول ۱. نکات یادداشت وین و توصیه‌نامه یونسکو درباره مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی

سند	نکات اصلی سند پیرامون منظر شهری تاریخی
یادداشت وین ۲۰۰۵، یونسکو	اهمیت اصالت و یکپارچگی و یکپارچگی شهر
	اهمیت سیاست برنامه‌ریزی و مدیریت شهری برای شهرهای تاریخی با توجه به فرایند اصالت و یکپارچگی شهر
توصیه‌نامه منظر شهری تاریخی ۲۰۱۱ یونسکو	حفاظت از اهمیت معنایی مکان
	شکل‌گیری اهمیت معنایی منظر شهری تاریخی با تکامل تدریجی در طول زمان
	اهمیت مدیریت تغییر
	ضرورت مدیریت تغییر و پایش مداوم با توجه به توسعه و تغییرات شهر
	به رسمیت شناختن مدیریت تغییر به کمک روش‌های علمی، قوانین و مقررات و ابزارها در یک برنامه مدیریتی
	مدیریت تغییرات منظر شهری تاریخی با در نظر گرفتن دانش دقیق و جامع درباره سرزمین و عناصر با اهمیت معنایی میراثی
	اهمیت منظر شهری تاریخی به‌عنوان رویکردی جامع و یکپارچه برای شناسایی، ارزیابی، حفاظت و مدیریت منظر شهری تاریخی در چارچوب کلی توسعه پایدار و در راستای ایجاد تعادل میان توسعه شهری و کیفیت زندگی پایدار
	اهمیت رویکرد منظر شهری تاریخی در مدیریت و کاهش تقابل میان حفاظت و توسعه از طریق مدیریت تغییر
	اهمیت بستر در منظر شهری تاریخی و تعامل بافت و پیرامون
	توجه به بستر گسترده‌تر شهری و محیط جغرافیایی پیرامون آن در مفهوم منظر شهری تاریخی
	اهمیت بعد ملموس و ناملموس
	تأکید بر مؤلفه‌های ملموس و ناملموس میراث شهری به‌عنوان منبعی کلیدی در ارتقای سرزندگی مناطق شهری و ترویج توسعه اقتصادی و انسجام اجتماعی در یک محیط در حال تغییر

منبع: Poorbahador & Fadae nejad, 2018, PP. 65-66

اصول کلیدی رویکرد منظر شهری تاریخی

نخستین زمینه‌های نظری در پرداختن به حفاظت از بافت‌های شهری تاریخی را می‌توان ابتدا در کنگره گوپینو در ایتالیا (۱۹۶۰) و سپس در منشور ونیز (۱۹۶۴) جست‌وجو کرد، اما توجه جدی به مقوله حفاظت از شهرهای تاریخی از دهه ۷۰ میلادی به بعد صورت گرفته است.

در میان اسناد و آیین‌نامه‌های جهانی حفاظت که از این دوره به بعد تبیین و منتشر شده است، توصیه‌نامه ناپروبی (۱۹۷۶) نخستین ابزار یونسکو درباره حمایت و مدیریت نواحی شهری تاریخی است (Martini, 2013, P. 24). تعریفی که در این توصیه‌نامه از نواحی تاریخی ارائه شده بسیار گسترده است: «نواحی تاریخی باید به معنای مجموعه‌ای از ساختمان‌ها، ساختارها و فضاهای باز شامل محوطه‌های باستان‌شناسی و دیرینه‌شناسی شناخته شوند که سکونت‌گاه‌های انسانی را در یک محیط شهری یا روستایی شکل داده‌اند و انسجام و ارزش آنها، از منظر باستان‌شناسی، معماری، زیبایی‌شناختی،

اجتماعی-فرهنگی و مباحث تاریخی و پیشاتاریخی قابل‌شناسایی و تشخیص است» (UNESCO, 1976, Art 1).

این توصیه‌نامه با ارائه اصولی معین ادامه می‌دهد: «هر ناحیه تاریخی و محیط پیرامونش را باید در تمامیتش به‌عنوان یک کل یکپارچه در نظر گرفت که تعادل و ماهیت خاصش به چگونگی ترکیب و امتزاج بخش‌های سازنده آن که شامل فعالیت‌های انسانی، ساختمان‌ها، سازمان فضایی و محیط‌های پیرامونی است، بستگی دارد. تمامی عناصر از جمله فعالیت‌های انسانی، حتی اگر اثر متوسط داشته باشند به دلیل اینکه ارتباط معناداری با کل برقرار می‌کنند نمی‌باید نادیده انگاشته شوند» (UNESCO, 1976, Art 3). همین توصیه‌نامه مرجع اصلی توسعه مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی و اصول کلیدی برساننده شالوده وجودی آن قرار می‌گیرد (Martini, 2013, P. 25). در ادامه این اصول آمده است:

۱. «منظر شهری تاریخی، در مشکلات مربوط به کنترل توسعه در محیط پیرامونی ساختمان‌های تاریخی یا نواحی شهری تاریخی که از ارزش برجسته جهانی^۱

1. Outstanding Universal Value (OUV)

حفاظت و توسعه یافت. این رویکردها از یک سو بیانگر شکست دیدگاه‌های موزه‌ای، منفعل و محافظه‌کارانه حفاظت‌گران شهری و نادیده‌انگاشتن پویایی شهر در نظریه‌ها و اقدامات حفاظتی هستند و از سوی دیگر، مداخلات کلان‌مقیاس و یک‌باره توسعه‌گران با نیت‌های اقتصادی و سیاسی در بستر فرهنگی و طبیعی شهرها به‌گونه‌ای است که بستر تاریخی، امکان تطبیق و قابلیت انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات جدید را نخواهد یافت. هرچند تغییر شیوه زیست مردم و تأمین نیازهای معاصر شهروندان به ناگزیر سبب تغییر منظر شهری تاریخی می‌شود، موضوع مهم در این زمینه، مدیریت و تعیین محدوده تغییرات است؛ از این رو ضرورت فائق‌آمدن بر شکست‌های ناشی از رویکردهای صرفاً محافظه‌کارانه منفعل و توسعه‌ای لجام‌گسیخته به دلیل تحقق رویکرد حفاظت و توسعه جامع و یکپارچه‌نگر در دهه‌های اخیر مدنظر قرار گرفته است (Ershadi & Fadaee Najad, 2018, P.78).

۴. «منظر شهری تاریخی، به‌دنبال بسط مفهوم «حفاظت» است تا جایی که حفاظت و صیانت از نواحی شهری تاریخی را بخشی یکپارچه از کل شهر معرفی می‌کند که در طول زمان دچار تحول می‌شود». در منظر شهری تاریخی هدف توجه بیشتر بر مدیریت پایدار و توسعه کنترل‌شده نواحی سازنده مجموعه معنادر شهر تاریخی و در غایت امر، حفاظت از معنای شهر تاریخی به‌عنوان یک کلیت است (Martini, 2013, P. 12). بازخوانی و واکاوی متون مرتبط با مفهوم حفاظت در دهه‌های اخیر بیانگر این است که مفهوم نوین حفاظت به معنای «مدیریت تغییر»^۲ به‌صورت گسترده‌ای در فرایند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی محیط‌های شهری تاریخی مدنظر قرار گرفته است. در این زمینه، برخی کمیته‌های ملی ایکوموس مانند ایکوموس استرالیا، نیوزیلند و برخی سازمان‌ها از جمله میراث انگلستان و بسیاری دیگر از نمایندگی‌های دولتی و غیردولتی، سیاست‌هایی را بر مبنای مفهوم مدیریت تغییر به‌منظور تحقق چارچوب حفاظت جامع، یکپارچه و پایدار تدوین کرده و از روش‌های برنامه‌ریزی ارزش‌منا مبتنی بر حفظ و ارتقای «اهمیت معنایی مکان»^۳ در فرایند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی حفاظت استفاده کرده‌اند. از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی مرتبط با اهمیت مفهوم

برخوردارند، ریشه دارد» (Martini, 2013, P. 25). در این زمینه می‌توان به نمونه‌هایی از کلیسای جامع کلن و مرکز تاریخی وین تا میدان نقش جهان و ارگ کریم‌خان شیراز اشاره کرد که در آنها، ساخت‌وسازهای مرتفع بیرون از حریم یا درون منطقه حفاظتی، اهمیت برجسته جهانی یا به تعبیری دیگر توجه جهانی‌بودن این اماکن و محوطه‌های میراثی را تهدید کرده و می‌کند.

۲. «منظر شهری تاریخی، به سازمان فضایی و کالبدی قلمرو شهری و محیط پیرامونش محدود نیست» بلکه می‌تواند به اعمال اجتماعی و فرهنگی، فرایندهای اقتصادی، همچنین دیگر ابعاد ناملموس میراث نیز منتسب شود. درواقع منظر شهری تاریخی با هدف حفاظت از کیفیت محیط انسانی، رویکردی جدید برای برنامه‌ریزی و مدیریت قلمروهای شهری پیشنهاد می‌کند تا بتوان تداوم^۱ و تغییر را در این مناطق کنترل کرد (Martini, 2013, 116).

۳. «منظر شهری تاریخی اهداف حفاظت میراث شهری و توسعه را ادغام می‌کند» و ریشه در رابطه متوازن و پایدار محیط شهری و طبیعی و همچنین بین نیازهای نسل‌های کنونی و آینده و میراثی دارد که از گذشتگان باقی مانده است (Eshrati & Fadaee nejad, 2015). این رابطه متوازن و پایدار میان محیط شهری و طبیعی و نیازهای نسل‌های مختلف در اسناد میراث انگلیس این‌گونه مدنظر قرار می‌گیرد: «محیط‌های تاریخی باید به‌منظور حفظ منافع نسل‌های حال و آینده پایدار بمانند؛ هر نسل باید به سهم خود در شکل‌گیری محیط تاریخی نقش داشته باشد و با روش‌های گوناگون از آن بهره‌برداری کند؛ به‌شرط آنکه به حقوق نسل‌های آینده به‌منظور بهره‌برداری از محیط تاریخی احترام بگذارد» (English Heritage, 2008). باززنده‌سازی میراث شهری تاریخی نیازمند اقدامات حفاظتی و توسعه‌ای به‌صورت توأمان، جامع و یکپارچه‌نگر است؛ از این رو ضرورت دستیابی به رویکرد و مبنایی برای قضاوت عادلانه در فرایند تصمیم‌سازی حفاظت و توسعه احساس می‌شود. برای این منظور، بر مبنای آنچه از مقایسه دیدگاه‌های جاری و اقدامات تجربی حفاظت و توسعه در حوزه میراث شهری حاصل می‌شود، می‌توان ریشه برخی چالش‌ها را در رویکردهای سنتی

چگونگی مدیریت تغییر مدت‌هاست که دغدغه اساسی حفاظت‌گران به شمار می‌رود؛ چه این امر به بناهای یادمانی مرتبط باشد، چه به محدوده‌های باستانی یا شهرهای تاریخی. هیچ تئوری یا دکترین مشخصی نیز به صورت واضح در این باره تعریف نشده است و احتمالاً نمی‌توان تعریف کرد؛ زیرا در این حوزه، قضاوت‌های متخصصان بر اصولی رسمی و فرموله‌شده غلبه دارد. اگرچه درباره حفاظت بناهای یادمانی توجه به تجربه‌ها و اقدامات عملی طولانی‌مدت و متعدد، راهنمای انتخاب‌های حرفه‌ای است، اما چنین تجارب و اقداماتی درباره حفاظت شهری وجود ندارد (Bandarin & Van Oers, 2012). این مشکل علاوه بر اینکه نتیجه تمایزهای بسیار در مشخصه‌های بستر هر شهر است، ریشه در این دارد که شهرها مانند ارگانسیم‌هایی زنده، همواره تغییر می‌کنند و این تغییرات گاهی در مسیری رخ می‌دهد که سریع‌تر و پیش‌بینی‌ناپذیرتر از آن چیزی است که انتظار می‌رود یا می‌شود مدیریت کرد. تغییراتی که گاهی تأثیرات بسیار مخرب و برگشت‌ناپذیری را با خود دارد و بحران‌هایی چالش‌برانگیز به بار می‌آورد.

رویکرد منظر شهری تاریخی با تصدیق ماهیت پویا و در حال تغییر شهرها و به‌منظور برداشتن موانع فوق از مسیر مدیریت شهرهای تاریخی، بر این موضوع تأکید دارد که هر شهری باید فرایندها، روش‌ها و ابزارهایی را برای خود تعریف کند که به بهترین شکل با آن شهر و بافتش تناسب داشته باشد، اما پایه‌ای مشترک نیز به‌عنوان رویکرد شش‌مرحله‌ای منظر شهری تاریخی تعریف و پیشنهاد می‌کند که قابلیت کاربست در بیشتر شهرها را دارد؛ حتی اگر همه این مراحل به همان ترتیب پیشنهاد شده انجام نشود. در ادامه این شش مرحله (شش گام تحقق‌پذیری مدیریت شهرهای تاریخی به کمک رویکرد منظر شهری تاریخی و براساس توصیه‌نامه ۲۰۱۱ یونسکو) آمده است (Riders, 2019, P. 40):

۱. پیمایش‌های جامع و تهیه نقشه از منابع انسانی، فرهنگی و طبیعی شهر (مانند منابع آبی، فضاها، سبز، بناها

مدیریت تغییر می‌توان به منشور بورا، سند میراث انگلستان در سال ۲۰۰۸ با عنوان «اصول حفاظت، سیاست‌ها و راهبردهایی برای مدیریت پایدار محیط‌های تاریخی» (Eshrati & Fadaee, 2018, P. 78) و اصول والتا^۱ برای حفاظت و مدیریت شهرها و مناطق شهری تاریخی اشاره کرد.^۲

۵. «منظر شهری تاریخی برای شناسایی، ارزیابی، حفاظت و مدیریت منظرهای شهری تاریخی، با جامع‌نگری همه مؤلفه‌ها، ابعاد و لایه‌های سازنده شهر تاریخی را مدنظر قرار می‌دهد». هدف این رویکرد تقویت جوامع برای بالابردن ظرفیت‌های توسعه از طریق استفاده هوشمندانه از منابع میراثی در دسترس است؛ به‌گونه‌ای که سود آن عاید نسل‌های آینده شود (Van Oers & Haraguchi, 2013).

منظر شهری تاریخی، چارچوبی برای مدیریت شهرهای تاریخی

با توجه به بند ۱۰ توصیه‌نامه پاریس (۲۰۱۱)، منظر شهری تاریخی به‌دنبال شناسایی، ارزیابی، حفاظت و درنهایت، مدیریت شهرهای تاریخی در چارچوب توسعه پایدار است (UNESCO, 2011, Art 10). به‌منظور حصول به چنین هدفی، باید منابع و اهمیت آنها، همچنین امکان تغییرشان در کل شهر تاریخی با هدف برقراری تعادل کلی میان پارامترهای توسعه و حفاظت در سراسر قلمرو ارزیابی شود (Martini, 2013) تا شهر تاریخی نقش بسیار مهم خود را به‌عنوان نمایش تاریخ و مکانی برای خاطره‌ها، نمونه‌ای از کیفیت فضایی، هسته مرکزی فرایندهای توسعه پایدار و موتور توسعه اقتصادی ایفا کند؛ برای این منظور شهر تاریخی باید با پویایی و تغییرات کلی توسعه شهری همراه و یکپارچه شود (Bandarin & Van Oers, 2012)؛ به همین دلیل در سال‌های اخیر رویکرد متأخر حفاظت در قالب منظر شهری تاریخی و بنیان آن «مدیریت تغییر» در ادامه سیر تکامل مفاهیم حفاظت شهری مدنظر قرار گرفته است.

1. The Valletta principles for the safeguarding and management of historic cities, towns and urban areas

۲. برای مثال محور اصلی اصول والتا - که در هفدهمین جلسه عمومی ایکوموس در نوامبر ۲۰۱۱ به تصویب رسیده است - آگاهی بخشی درباره تغییرات به‌عنوان جزء لاینفک ارگانسیم‌های زنده‌ای مانند شهر و لزوم مدیریت آنها پیش از تبدیل شدن به بحران‌های جدی است. در این سند

آمده است که «نواحی شهری تاریخی و شهرهای تاریخی به‌عنوان ارگانسیم‌های زنده موضوع تغییرات پیوسته هستند که بر همه المان‌های طبیعی، انسانی، ملموس و ناملموس تأثیر می‌گذارند. این تغییرات، زمانی که به‌طور مناسب مدیریت شود، می‌تواند فرصتی در مسیر بهبود کیفیت شهر تاریخی و نواحی شهری تاریخی براساس ویژگی‌های تاریخی‌اش نمایان شود» (ICOMOS, 2011, aspect of change).

و لایه‌بندی تاریخی ارزش‌ها و کیفیت آنها استفاده می‌شود. با دقت در متن توصیه‌نامه منظر شهری تاریخی، بند هشتم، ذیل تعریف رویکرد می‌توان مشاهده کرد که «لایه‌بندی ارزش‌ها» یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم این متن است؛ مفهومی نو که موجب می‌شود نحوه نگاه، ارزیابی محیط و نوع اطلاعاتی که به دست می‌آوریم متحول شود. لایه‌بندی ارزش‌ها، در نقش ابزاری جدید برای کشف ویژگی‌های عرصه شهری ظاهر می‌شود. با توجه به اینکه برای شناخت عرصه‌های شهری با حجم وسیعی از اطلاعات روبه‌رو هستیم، از این طریق با کسب اطلاعات متفاوت و بدیع، حساسیت‌ها در مقولاتی افزایش می‌یابد که در بحث حفاظت شهری تاکنون کمتر دیده شده یا هیچ توجهی به آنها نشده است. این روش با گسترش زمینه‌های مشاهده و دقت بیشتر، اطلاعات مفید بیشتری را در مسیر سنجش‌های خود وارد می‌کند تا بتواند تصمیم‌های درست‌تری درباره حفاظت از میراث شهری صورت دهد. برای اجرای لایه‌بندی ارزش‌ها به نقشه‌برداری از آنها- منابع طبیعی، فرهنگی و انسانی- نیاز است. در این مرحله باید الگوهای برای برداشت اطلاعات از محدوده منظر شهری تاریخی طراحی شود. با توجه به اینکه همه ویژگی‌های منظر شهری مکان‌مند هستند، از اصلی‌ترین اهداف این الگوها نشان‌دادن این محدوده منظر شهری تاریخی به نقشه‌های جغرافیایی موضوعی و بررسی تأثیر هم‌افزایی لایه‌ها و نقشه‌ها بر یکدیگر است. رویکرد مذکور به‌نوعی از روش تحلیل منظر (ادراک بستر به کمک لایه‌بندی ویژگی‌های بستر منظر) بهره می‌گیرد. در این راه از تجزیه و تحلیل اطلاعات جغرافیایی با استفاده از نقشه‌های موضوعی استفاده می‌شود. این روش رسیدن به درکی جامع از عرصه جغرافیایی را به کمک شناخت اجزاء، الگوها و کشف رابطه میان آنها فراهم می‌کند (Farahani, 2016, PP. 50-51).

ب) تعیین اهمیت منابع، آسیب‌پذیری آنها و امکان تغییر، مواردی هستند که در گام‌های بعدی بر آنها تأکید می‌شود. با توجه به تنوعی‌های متأخر حفاظت، شهر باید «به‌عنوان یک کل»^۱ در نظر گرفته شود؛ یعنی باید هر منبع در رابطه با منابع دیگر و معنای آنها (به‌عنوان یک کل) در داخل شهر ارزیابی شود. همچنین در تعیین آسیب‌پذیری منابع محلی، به‌ویژه در

و محوطه‌ها، منظره‌ها، اجتماعات محلی با آداب و رسوم فرهنگی زنده خود ...).

۲. دستیابی به اجماع با استفاده از برنامه‌ریزی مشارکتی و مشاوره‌های ذی‌مدخلان درباره اینکه چه ارزش‌هایی باید برای انتقال به نسل آینده حمایت شوند و تعیین اموالی که حامل این ارزش‌ها هستند.

۳. ارزیابی آسیب‌پذیری اموال تعیین‌شده در برابر فشارها و استرس‌های اجتماعی-اقتصادی و تأثیرات ناشی از تغییرات طبیعی.

۴. ادغام ارزش‌های میراثی شهر و وضعیت آسیب‌پذیری آنها در چارچوبی گسترده‌تر از توسعه شهری، تا از این راه نواحی میراثی حساس که نیازمند توجه بیشتر در برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه هستند، شناسایی شوند.

۵. اولویت‌بندی اقدامات برای حفاظت و توسعه.

۶. ایجاد چارچوب‌های شراکت مناسب و مدیریت محلی برای هر یک از پروژه‌های تعریف‌شده حفاظت و توسعه، همچنین توسعه مکانیسم‌هایی برای هماهنگی فعالیت‌های مختلف میان بازیگران متفاوت، اعم از دولتی و خصوصی.

تجزیه و تحلیل اصول مندرج در برنامه اقدام ذکرشده در بالا، «مدلی» احتمالی را ارائه می‌دهد که می‌تواند رویکرد روش‌شناختی را به حفاظت و توسعه توأمان شهرهای تاریخی توسعه دهد. البته باید توجه داشت منظر شهری تاریخی یک طرح جامع دیگر برای شهرها نخواهد بود، بلکه به‌عنوان یک چارچوب مدیریتی یکپارچه، به هدایت سیاست‌ها و برنامه‌های حفاظت و توسعه به‌صورت یکپارچه و توأمان می‌پردازد (Bandarin & Van Oers, 2012). در راستای ارتقای عملکرد مدل، توجه به برخی نکات مهم است (Martini, 2013):

الف) در گام نخست نیاز به نقشه‌برداری از منابع محلی بیان شده است. آنچه در اینجا مهم است، فهرست کردن انواع منابعی است که باید شناسایی شوند و همچنین روشی که به کمک آن بتوان تهیه نقشه از این منابع را تکمیل کرد. باید توجه داشت که منابع محلی هم وجوه ملموس و هم ناملموس میراث را از هر دو منظر فرهنگی و طبیعی شامل می‌شوند؛ زیرا این منابع در کنار یکدیگر، معنای شهر تاریخی را می‌سازند. برای این منظور از رویکرد منظر شهری تاریخی و روش تفکیک

1. as a whole

انسان و طبیعت، داشتن نگاه کل‌نگر در مقیاس شهر و حساسیت به بستر و پیرامون بافت‌های شهری تاریخی، توجه به اهمیت ادراک بصری به بافت تاریخی از پیرامون و بالعکس و توجه توأمان به ارزش‌های ملموس و ناملموس، اصولی برای شناسایی، ارزیابی، حفاظت و مدیریت مناظر شهری تاریخی درون یک چارچوب توسعه پایدار فراگیر، با هدف حفظ اهمیت معنایی مکان در اختیار می‌گذارد. بر این اساس مفهوم-رویکرد منظر شهری تاریخی، در شرایطی که نیاز جدی به تغییر موقعیت حفاظت شهری در فرایند کلی مدیریت شهری و تعریف مجدد برخی از اصول پایه عملیاتی آن وجود دارد، می‌تواند این تغییر را محقق کند و جریانی متفاوت در ساحت عمل و عرصه اجرا رقم بزند.

سیاسگزاری

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «تاب‌آوری و ارتباط آن با امر حفاظت در بافت‌های تاریخی شهری» است که در پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، پژوهشکده ابنیه و بافت‌های تاریخی به‌عنوان پژوه تحقیقاتی نخبگان وظیفه، توسط نویسنده دوم و به راهنمایی نویسنده اول در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ به اتمام رسیده است.

منابع مالی

منابع مالی این مطالعه توسط پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری تامین شده است.

تعارض منافع

تعارضی از طرف نویسندگان گزارش نشده است.

بخش‌هایی از شهر که بیشتر موضوع توسعه‌های شهری بزرگ بودند، باید در نظر داشت که آسیب‌ها الزاماً به محدوده تاریخی مربوط نیستند، بلکه بیرون از این نواحی وجود دارند؛ به عبارت دیگر مشکل کنترل توسعه در شهرهای تاریخی تنها به مرکز تاریخی معطوف نیست، بلکه به مناطقی که خارج قرار دارند نیز مرتبط است؛ زیرا نواحی خارج از مرکز تاریخی، اغلب به‌اندازه کافی به‌وسیله ابزارهای برنامه‌ریزی شهری کنترل نمی‌شوند و دلیلی برای رعایت توصیه‌های یونسکو درباره اموال تاریخی در این نواحی وجود ندارد (ضوابط تعریف‌شده در این نواحی الزاماً به‌نحوی تعریف نمی‌شود که به مرکز تاریخی آسیب نزنند)؛ از این‌رو شاهد توسعه‌های کنترل‌نشده در ساخت‌وسازها و کارهای زیربنایی هستیم که تأثیراتی منفی بر مناطق حفاظت‌شده دارند.

نتیجه‌گیری

با بررسی سیر تحول و تکامل رویکردهای مختلف حفاظت شهری از بدو توجه به این گفتمان تا به امروز، مشخص می‌شود که باید منظر شهری تاریخی را رویکرد متأخر گفتمان حفاظت شهری دانست. این مفهوم-رویکرد که نگاهی جامع به جنبه‌های مختلف مکان تاریخی دارد و برای شناخت عرصه‌های شهری روشی نو را به کار می‌گیرد، چارچوبی را برای «مدیریت تغییرات» در منظر شهری تاریخی در اختیار قرار می‌دهد و راهی را برای توسعه عرصه‌های شهری تاریخی بر مبنای شناخت ویژگی‌های خود آنها، با استفاده از توان خاص هر عرصه پیش رو می‌گذارد. منظر شهری تاریخی با تصدیق ماهیت پویا و در حال تغییر شهرها، بر فرصت به‌دست‌آمده از مدیریت مناسب به‌منظور بهبود کیفیت شهرها و مناطق شهری تاریخی تأکید دارد و با در بر گرفتن ویژگی‌هایی مانند احترام و استمرار تعامل و تعادل

References

- Alizadeh, A., Khanmohammadi, N. (2013). Historic Urban Landscape Recommendation (Translated to Persian). *Athar* (63), 69-85. [in Persian]
- Andaroodi, E., Taqipour Anari, Z. (2018). Assesment of the Values of the Historic Urban Landscape of ValiAsr Street in Tehran Using PPGIS. *Honar-Ha-Ye-Ziba: Memary Va ShahrSazi*, 23(2), 75-86.
- Application of HUL Approach in China. (2012). *Application of the Historic Urban Landscape (HUL) Approach in China, Developing a Road Map*. Report of the Expert Meeting organized by the World Heritage Institute of Training and Research for Asia and the Pacific (WHITRAP), China: Shanghai, 12 to 13 October 2012, (Drafted by Ron van Oers).
- Azpeitia Santander, A.; Azkarate Garai-Olaun, A. & De la Fuente Arana, A. (2018). Historic Urban Landscapes: A Review on Trends and

- Methodologies in the Urban Context of the 21st Century. *Sustainability*, 10(8), 1-10.
- Bandarin, F. & Van Oers, R. (2012). *The Historic Urban Landscape, Managing heritage in an urban century*. West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd, Publication.
- Council of Europe. (2000). *The European Landscape Convention*. Florence, Italy
- English Heritage. (2008). *Conservation Principles: Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*. English Heritage, London.
- Eshrati, P., Fadae nejad, S. (2015). Historic Urban Landscape, a new approach in managing valuable areas. *Abadi* 3(74), 70-77. [in Persian]
- Eshrati, P., Fadae Nejad S. (2018). Towards the ideal Approach in Conservation and Development of Historic Urban Landscapes. *Maaremat & Memari Iran*, 1(15), 75-88. [in Persian]
- Falamaki, M. (2006). *Revitalization of historical monuments and cities*. University of Tehran press. [in Persian]
- Farahani, Z. (2016). Historic Urban Landscape: Definition and Requirements. *HAFTSHAHR*, 4(55,56), 44-52. [in Persian]
- Heidari, S., Bahrami, B., Safi, M., Hazrat, H. (2016). Integrity in Historic Urban Landscapes: The Case of Naevin City. *HAFTSHAHR*, 4(55,56), 63-73. [in Persian]
- ICOMOS. (1964). *The Venice Charter*. 2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Venice.
- ICOMOS. (2011). *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*. <http://www.icomos.org/index.php/en/charters-and-texts> (Accessed on: May 2015).
- Jokilehto, J. (2007). International charters on urban conservation: some thoughts on the principles expressed in current international doctrine. *City & Time*, 3(3), 23-42. [online] URL: <http://www.ct.ceci-br.org>
- Larkham, P. J. (1999). *Preservation, Conservation and Heritage: Developing Concepts and Applications*. IN CULLINGWORTH, J. B. (Ed.) *British planning: 50 years of urban and regional policy*. New Brunswick, N.J., Athlone Press
- Martini, V. (2013). *The Conservation of Historic Urban Landscape: An Approach*. Ph.Ds. Dissertation. University of NOVA GORICA GRADUATE SCHOOL.
- Poorbahador, P., Fadae nejad, S. (2018). Recognition of the historical urban landscape theoretical framework. *JOURNAL OF STUDIES ON IRANIAN ISLAMIC CITY* 8(31), 63-75. [in Persian]
- Riders, A. P. (2019). The Historic Urban Landscape Approach in Action: Eight Years Later. Pereira Roders, A. & Bandarin, F. (eds), *Reshaping Urban Conservation, Creativity, Heritage and the City 2*. Springer Nature Singapore Pte Ltd.
- Riyahi Moghadam, S. (2012). Vienna memorandum in case of "World Heritage and Contemporary architecture- management of HUL". *Manzar* 4(18), 20-23. [in Persian]
- Savannah Declaration. (2013). *Savannah Declaration on the Historic Center and the Next City*. USA: Georgia, Savannah.
- Scarpaci, Joseph L. (2005). *Plazas and Barrios: Heritage Tourism and Globalization in the Latin American Centro Historico*. University of Arizona Press.
- Taghvaei, H., Motahari Rad, M. (2014). Analysis Soltanieh historical urban landscape based on Unesco recommendation. *JOURNAL OF STUDIES ON IRANIAN ISLAMIC CITY* 5(18), 13-24. [in Persian]
- UNESCO. (1962). *Recommendation Concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites; General Principles*. Paris, France.
- UNESCO. (1976). *Recommendation concerning the International Exchange of Cultural Property*. The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Nairobi.
- UNESCO. (2005). *Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape*, UNESCO World Heritage Centre, <http://whc.unesco.org/archive/2005/whc0515ga-inf7e.doc>.
- UNESCO. (2011). *A new International instrument: the proposed UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape*. adopted by the General Conference at its 36th Session, Paris, 10 November 2011, Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Van Oers, R. & Haraguchi, S. (2013). *Swahili Historic Urban Landscapes*. Report on the Historic Urban Landscape Workshops and Field Activities on the Swahili Coast in East Africa 2011-2012, UNESCO: Paris.

Zanzibar Recommendation. (2009). *Zanzibar Recommendations on the Application of the Concept of the Historic Urban Landscape in the African Context*. Zanzibar 30 November-3 December 2009, Workshop on the application of the concept of the Historic Urban Landscape (HUL) in the African context, available at: <http://whc.unesco.org/en/events/613>.